

SZÖGI LÁSZLÓ

EGY ÉVSZÁZADOS ADÓSSÁG –
A MAGYAR ÉRTELMIÉGI ADATTÁR
(REPERTORIUM ACADEMICUM HUNGARIAE)
ELKÉSZÍTÉSE*

A CENTURIES-OLD DEBT. THE CREATION OF THE HUNGARIAN INTELLECTUALS' DATABASE (REPERTORIUM ACADEMICUM HUNGARIAE). Not school registers nor collections of archival sources were published about the Hungarian universities in the second half of the nineteenth and in the twentieth century. Similar books were publicised abroad much earlier about foreign institutions. Since Hungary has lost two third parts of its territory after the First World War the archival sources of these regions fell into foreign hands. Unfortunately, during the time of the Hungarian revolution in 1956 a few archival sources of the University Archives has also perished. Until nowadays we knew very little about students who were educated at universities or any other ecclesiastical or secular higher educational institutes. In 2013 the MTA-ELTE History of Universities Research Group was formed with the purpose of collecting and transforming into a database every available personal and educational information about every higher educational students from the beginning to 1850. The name of this future database will be Repertorium Academicum Hungariae. According to our current knowledge before 1850 there were 108 institutes in Hungary, Croatia and Transylvania which provided higher-level education than the intermediate level. We have already processed the two-thirds of the collected data and we are going to continue this task. The final database will be useable together with the completed database of the foreign-educated Hungarian students. The electronic database will be contain information about nearly 400,000 matriculated students and it will be unquestionably a useful scientific source for the nations of the Carpathian Basin.

A magyar felsőoktatás, beleértve a külföldi egyetemeken való tanulást, 850 éves múltra tekint vissza. Az első magyarországi diákok már az 1150-es években megjelentek a Párizsi Egyetemen, s őket mintegy 13 ezer beiratkozó követte Európa univerzításain Mohácsig. Az újkorban megerősödött a külföldi egyetemjárás, és az első világháborúig további mintegy 87 ezer magyarországi diák látogatta Európa legkülönbözőbb egyetemeit. Ennek jelentőségét csak napjainkban kezdjük felmérni, hiszen ez azt mutatja, hogy a hazai értelmiség képzése akkor is folyamatos volt, amikor az itthoni viszonyok nem tették lehetővé egyetemek működtetését. Az első hazai egyetemet 650 éve alapították Pécsen, és a következő évszázadokban a hazai történelmi felekezetek, majd a magyar állam 1949-ig 146 felsőoktatási intézményt hozott létre a Kárpát-medencében, amelyeknek kis része ma is létezik. Ezek közül 66 működött a mai Magyarország területén, ami csupán az intézmények 45%-a. Az intézmények jelentős része, 55%-a, és azok dokumentumai a trianoni békeszerződés után a határokon kívül maradt, így azok történetével az utódállamok érthetően alig vagy más szempontok szerint foglalkoznak.

* Jelen tanulmány az MTA-ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport (213 TKI 738) munkája keretében készült.

Fontos megemlíteni, hogy hazai intézményeinkben 1918-ig mintegy 15 ezer külföldi végezte tanulmányait, főleg az egykori Habsburg Monarchia tartományaiból és a Balkán-félsziget államaiból. Az európai tudományos transzferből Magyarország tehát nem csak küldőként, de befogadóként is szerepet vállalt, különösen a 18–20. században. Mindez mutatja, hogy a magyar felsőoktatás már a 20. század előtt aktív részese volt az európai tudományos életnek, és óriási szerepe volt a magyar társadalom fejlődésében.

Sajnálattal kell megállapítani, hogy a magyar közvélemény a hazai felsőoktatás történelmi szerepéről, intézményeiről nagyon kevés ismerettel rendelkezik. Az elmúlt évszázadban nem végeztük el azokat az alapvető kutatásokat sem, amelyeket a legtöbb európai államban megtettek. Franciaországban, Németországban, Prágában, Krakkóban és Bécsben már a 19. század első felében megkezdődött a legfontosabb egyetemi források közzététele, s azt mondhatjuk, hogy ezek máig folyamatosak. Nálunk nem készültek el az egyetemi anyakönyv-kiadások, forráskiadványok, többek között azért, mert e források egy része elpusztult, vagy a szomszédos országok levéltáraiban rejtőzött, nagyrészt feldolgozatlanul. Az 1956-ig hiánytalanul meglévő nagyszombati és pesti egyetem dokumentumainak jelentős része az Országos Levéltárba történt szovjet belövés nyomán pusztult el. Örvendetes, hogy a nyolcvanas évektől kezdve sorra alakultak meg a hazai egyetemi levéltárak, de nagy hiányosság, hogy máig van több olyan nagy múltú hazai univerzitás, ahol nem értették meg, hogy saját történelmi forrásaikat kötelesek szakszerű és kutatható módon megőrizni. A fontosabbak közül a Debreceni Egyetem, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, az Óbudai Egyetem, a Győri Széchenyi István Egyetem máig nem biztosította saját és jogelődei levéltári dokumentumainak megfelelő őrzését. Sok helyen a megalakult egyetemi levéltárak is igen szegényes feltételek mellett működnek, így nem mindig képesek maradéktalanul betölteni hivatásukat.

Hazai egyetemtörténet-írásunk az elmúlt évtizedben fokozatos változáson megy keresztül. Számos pozitív kezdeményezés közül érdemes kiemelni, hogy több egyetemen kezdtek meg a források publikálását.¹ Új egyetemtörténeti folyóiratok keletkeztek,² és

¹ Még az 1970-es évek végén megkezdődött egy „*Felsőoktatástörténeti kiadványok*” című sorozat közzététele, amelyben többek között a magyar egyetemtörténet egyes korszakainak fontos dokumentumait publikálták. Az 1990-es években azután sorra jelentek meg hasonló kiadványok. A „*Régi magyar egyetemek emlékezete*” című kötetben a középkori és kora újkori magyar egyetemelapítások levéltári iratait adták ki latin és magyar nyelven. A Szegedi Egyetem Régi Magyar Irodalmi Tanszékén egy főleg felsőoktatástörténeti forrásokat tartalmazó sorozat közzétételét kezdték meg. A „*Fontes Rerum Scholasticarum*” címet viselő sorozatban számos erdélyi protestáns akadémia hallgatói névsorát is közölték, és az „*Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez*” című sorozat is ide számítható. A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltárában pedig több olyan kiadványsorozat is készül, amelyben többek között az egykori hazai egyetemek és akadémiák hallgatói névsorait adják közre a ma már feltárható levéltári anyagok alapján. Ezek közül megemlíthető a „*Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történetéből*”, valamint a „*Felsőoktatástörténeti Kiadványok. Új sorozat*” címet viselő kiadványok. Az e sorozatokban megjelent munkák megtekinthetők az ELTE Levéltár honlapján: <https://leveltar.elte.hu>. Ilyen sorozatokat adtak ki Budapesten az Állatorvostudományi Egyetem, a Közgazdaságtudományi Egyetem (ma Budapesti Corvinus Egyetem), az egykori Kertészeti Egyetem (ma a Szent István Egyetem része), a Magyar Képzőművészeti Egyetem és a Magyar Iparművészeti Egyetem levéltárai.

² Ilyen például a Debrecenben megjelenő *Gerundium* és a Pécssett készülő *Per aspera ad astra* című folyóiratok.

létrejött az MTA és az ELTE együttműködésével egy Egyetemtörténeti Kutatócsoport.³ Korábban sajnálatosan sokszor jellemző volt, hogy a különböző egyetemi jubileumok alkalmával tetszetős formában, szépen illusztrált ünnepi albumok jelentek meg, kevés szöveggel, anélkül, hogy az intézmény történetére vonatkozó eredeti forrásokat alaposan kutatták volna, és a forráskritika módszereivel hiteles képet alkottak volna az adott intézmény múltjáról és történeti szerepéről. A rendszerváltásig ezt lehetett politikai okokkal magyarázni, hiszen a 20. század eseményeit sokáig nem volt szabad objektíven megítélni. Napjainkban ezzel azonban már nem lehet megindokolni, hogy miért nem végzik el azokat a szükséges forrásfeltárásokat és kutatásokat, amelyek nélkül hiteles egyetemtörténetet nem lehet írni. Máig el vagyunk maradva a magyar felsőoktatás történetének korszerű bemutatásával.

Különösen aggasztó, hogy megfelelő információk és idegen nyelvű publikációk hiányában a nemzetközi szakmai közvélemény sincs tisztában a magyar felsőoktatás évszázados múltjával és jelentőségével, így alábecsüli annak értékét. Nem véletlen, hogy külföldön sokan Kolozsvárt régi román egyetemnek tekintik, vagy rosszabb esetben azt sem tudják, hogy Nagyszombatban a magyar jezsuiták alapítottak egyetemet. A szomszédos országokban, elsősorban Szlovákiában és Romániában, ma is nagy számban jelennek meg jól szerkesztett, gazdag képanyaggal ellátott angol vagy francia nyelvű kötetek egykori magyar egyetemekről, tanintézetekről, amelyekből azonban nem világlik ki ezen intézmények magyar jellege és a magyar művelődésben betöltött szerepe. A magyar kultúrpolitika több mint egy évszázada folyamatosan abba a hibába esik, hogy nem áldoz eleget a kulturális propagandára, így a világ közvéleménye nem tud eleget a magyar tudomány és kultúra értékeiről, és különösen keveset tud a magyar felsőoktatásról.

Napjainkban már egyre inkább nemzetközi egyetemtörténeti projektek jellemzik a kutatást, amelyekben sok nagy hagyományú európai egyetem kutatói vesznek részt. Ezek keretében nemzetközi adatbázisok készülnek, többek között az egyetemi hallgatók és tanárok nemzetközi mobilitásáról, a középkortól a 20. századig. Ezek közül itt is kiemelem azt az adatbázist, amelyet saját projektünk példájának tekintünk, a *Repertorium Academicum Germanicum* nevet viselő német és svájci összefogással 13 éven át készült munkát.⁴ Ennek nyomán neveztük projektünket *Repertorium Academicum Hungariae*nek.⁵ Sok egyetem több évszázados tanrendi anyagát teszi közzé ugyancsak adatbázis formájában,⁶ s természetesen folyamatosak a nemzetközi tematikus kutatá-

³ A kutatócsoport Draskóczy István egyetemi tanár vezetésével 2013. július 1-jén alakult meg, és három munkacsoportban fejti ki tevékenységét. Részleteket lásd: egyetemtortenet.elte.hu

⁴ Rövidítve RAG. *Die graduierten Gelehrten des Alten Reiches zwischen 1250 und 1550*. Hasonló adatbázisok Olaszországban (Pl. Az olasz egyetemek közös adattára. CISUI *Centro interuniversitario per la storia delle università italiane*, vagy *Onomasticon. Prosopografia dell'Università degli studi de Perugia*), Lengyelországban (Pl. CAC. *Corpus Academicum Cracoviense*), Franciaországban és másutt is készülnek.

⁵ Azért nem *Repertorium Academicum Hungaricum*, mert jelezni akartuk, hogy nem a magyar nemzeti-ségű hallgatók adatbázisa készül, hanem minden magyarországi hallgatóé, függetlenül nemzetiségétől és vallásától.

⁶ Ezek közül kiemelésre érdemes a Lipcsei Egyetem 1814 és 1914 közötti évszázadból elkészült tanrendi adatbázisa. *Historische Vorlesungsverzeichnisse der Universität Leipzig*. histvv.uni-leipzig.de Az ELTE

sok, amelyek számos kiadványsorozatban látnak napvilágot. A *History of Universities*, a *Jahrbuch für Universitätsgeschichte* vagy a *CIAN Revista de Historia de las Universidades* és más folyóiratok a nemzetközi egyetemtörténeti kutatás eredményeit is közlik. Meg kell mondani, hogy térségünkben a lengyel egyetemtörténészek azok, akik legintenzívebben tudtak bekapcsolódni a nemzetközi kutatási projektekbe, s akik ehhez a legtöbb állami támogatást is tudják megnyerni. Magyarország, bár felmutathat már jelentős eredményeket, de a nemzetközi projektekbe alig tudott bekapcsolódni.

Napjaink feladata lehet felsőoktatási forráskiadványok, ma már nélkülözhetetlen elektronikus adatbázisok készítése, illetve egyes tematikus kutatások elvégzése és publikálása magyar és idegen nyelveken. A legfontosabb feladatok közül csak néhányat említünk: Be kell fejezni a középkori és újkori magyar egyetemjárás adattárainak kiadását, és azt az interneten is közzé kell tenni. El kell készíteni a kezdetektől a magyar felsőoktatási intézményekben oktatók és tanulók minél teljesebb elektronikus adattárát, fokozatosan előbb 1918-ig, majd később legalább 1948-ig. A magyar felsőoktatás korszakait bemutató dokumentumkötetek kiadására is szükség van. Tanrendi adatbázisok összeállítását kell megkezdeni a legfontosabb egyetemek oktatási tevékenységéről. Folytatni kell a hazai felsőoktatási szakirodalom bibliográfiájának készítését, és egy részletes és egységes magyar felsőoktatás-történeti kronológia összeállítása is nélkülözhetetlen. Különösen fontos az 1945 és 1990 közötti magyar egyetemtörténet forrásainak feltárása, s azok alapján a szakszerű monográfiák elkészítése. Foglalkozni kell az eddig alig feltárt egyházi és felekezeti felsőoktatási intézmények történetével is. Mindez természetesen hosszú évek programja lehet, de e munkák megkezdése már nem halogatható. Az alábbiakban ezek közül egy kérdéssel kívánunk foglalkozni, ez pedig a Magyar Értelmiségi Adattár összeállításának részletei.

A projekt célja

Magyarországon jelenleg nem tudjuk pontosan meghatározni, hogy történelmünk egyes korszakaiban pontosan kiből állt a magyar értelmiség. Természetesen először magának az értelmiségnek a fogalmát kell definiálni, s ehhez mi azt az egyszerű megoldást választottuk, hogy azon személyek tanulmányi adatait kell összegyűjteni, akik az adott korban a középfokúnál magasabb szintű hazai oktatási intézményben tanultak. Egy ilyen adattárnak egyrészt e személyek tanulmányi adatait kell tartalmaznia, másrészt az adott személyek karrierpályájának adatait. A jelentősebb személyekről ez utóbbi adatok a különböző lexikonokban és más adattárakban már megtalálhatók, s ezek napjainkban már elektronikusan könnyen csatolhatók egy elektronikus adatbázishoz. Ugyanakkor a lexikonokban csak töredéke szerepel azon személyeknek, akik az elmúlt évszázadokban a külföldi és hazai egyetemeket látogatták.

Levéltára készített Magyarországon hasonló adatbázist, amely az Egyetemi Könyvtár és Levéltár honlapján már az 1785-től 1885-ig terjedő korszakra vonatkozóan megtalálható.

A munka első fázisában tehát el kell készíteni egy olyan számítógépes adatbázist, amely egységes formában tartalmazza minden olyan magyarországi születésű személy tanulmányi adatait, akik a középkori kezdetektől – első fázisban – 1850-ig a külföldi felsőoktatási intézményekben beiratkoztak. Ezenkívül, ugyancsak 1850-ig mindazoknak tanulmányi adatait, akik bármely, a történelmi Magyarországon, Erdélyben és Horvátországban működő felsőoktatási intézményben tanultak. E két adattárat egyesítve kell majd az interneten a kutatók rendelkezésére bocsátani. A projekt második fázisában ugyanilyen adatbázis készítendő az 1850 és 1918 között a külföldi és hazai felsőoktatásban résztvevő személyekről. Távlatilag elkészíthető egy harmadik adatbázis is az 1918–1948 közötti külföldi és hazai felsőoktatásban résztvevőkről, de ennek módszertani megoldása már el kell térjen a korábbiaktól, pl. a többszöri határváltozások következtében. A korszakhatárokat csupán röviden kívánom indokolni. 1850 az oktatásügyben is a feudális korszak végét, a Leopold Thun miniszter által bevezetett polgári tanulmányi rendszer kezdetét jelenti, amitől kezdve teljesen átalakult a hazai felsőoktatás is, tehát ez önként adódó cezúra. 1918 a történelmi Magyarország felbomlásának időpontja, amikor számos addig létező hazai felsőoktatási intézmény megszűnt, esetenként székhelyet váltott, ezért ez is egyértelmű korszakhatár. Végül 1948 a kommunista diktatúra kezdete Magyarország történetében, és ez is óriási változásokat hozott a magyar felsőoktatás intézményi hálózatában, tehát korszakhatárnak tekinthető. Az alábbiakban az első korszakkal részletesen, a másodikkal rövidebben kívánok foglalkozni, hiszen ezek elkészítése is óriási munka és sok évet vesz igénybe.

A külföldi egyetemjárás adatai

A külföldi egyetemjárás kutatása Közép-Európában a történettudomány igen kedvelt témája, hiszen számos nemzet történetében évszázadokon keresztül a peregrináció volt az egyetemi szintű képzés egyetlen lehetősége. Ezzel a témával gyakorlatilag minden nemzeti történetírás bőven foglalkozott évszázadok óta, és napjainkban Közép-, és Kelet-Európában különös figyelmet fordítanak e kérdés vizsgálatára. A legrégebbi egyetemekkel rendelkező olasz és francia történetírás inkább befogadó vagy célországoknak számító hazai egyetemeit vizsgálta a hozzájuk érkező külföldiek számát, hovatartozását feltárva. Ezekből az országokból kevesen mentek Európa más egyetemeire, de a belső vándorlás a relatíve sok egyetem között magától értetődő volt. A német történetírás is alapos gonddal vizsgálta elsősorban a közép- és kora újkori itáliai német egyetemjárás, amelyeket forráskiadványokban tett közzé.⁷ A német peregrináció történetét

⁷ Ld.: Arnold LUSCHIN VON EBENGREUTH, *Vorläufige Mitteilungen über die Geschichte der deutschen Rechts Hörer in Italien*, Wien, 1892 (Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaft in Wien. Philosophisch-Historische Klasse 127); az újabbak közül: *Die Matrikel der deutschen Nation in Perugia 1579–1727*, Hrsg. Fritz WEIGLE, Tübingen, 1956; és *Die Matrikel der deutschen Nation in Siena 1573–1738*, Hrsg. Fritz WEIGLE, Tübingen, 1962; Újabban: Jürg SCHMUTZ, *Die deutschen Rechtsstudenten an der Universität Bologna 1265–1425*, I–II, Basel, 2000, 800.

könyvek és konferenciák tucatjai tárgyalják.⁸ Az egyetemjárás a középkori Európában az egységes latin nyelv, az egységes egyházi előképzés miatt rendkívül egyszerű volt, és a fontosabb egyetemeken olyan nagy volt a külföldi hallgatók aránya, hogy azt ma megérteni is nehéz. A Brit-szigetektől, Skandinávián át a Baltikumig valamint Portugáliától Szcílián át Erdélyig és Lengyelországig a diákok ezrei keltek útra, hogy egy távoli egyetemen szerezhessék meg a tudást, s persze a későbbi egyházi vagy világi karrierhez szükséges tudományos fokozatokat. A peregrináció irányát és mértékét a politikai változások erősen befolyásolták. A középkorban például a nagy nyugati egyházszakadás idején az határozta meg, hogy mely országokból merre mentek tanulni a diákok, hogy az adott állam az avignoni vagy a római pápa működését ismerte el legálisnak. Avignon egyeteme ebben az időben nemzetközi jelentőséggel bírt, később az iránta való külföldi érdeklődés radikálisan csökkent. Ugyanebben az időben, mivel Skócia Avignont ismerte el, Anglia pedig Rómát, csökkent az angol egyetemeken tanuló skótok száma, és növekedett a francia egyetemek iránti érdeklődés.⁹ Közvetve ez a tény is vezetett az első skót egyetem megalapításához. Az Ibériai-félszigetről nagy számban érkeztek klerikusok Itáliába és Dél-Franciaországba.¹⁰ 1364-ben a külföldi diákok részére alapították meg Bolognában a Collegio di Spagnát,¹¹ elsősorban a spanyol és portugál területéről érkezőknek. Hasonló kollégiumok vagy bursák számos egyetemen alakultak. A portugál peregrinusok hatalmas számban tanultak Salamanca, Párizs és Bordeaux egyetemén.¹² Az 15–16. században Itália volt az európai peregrináció fő célpontja, a humanizmus és reneszánsz világa vonzotta a tanulók százait. Magyarország mint az európai periféria része, ebbe a folyamatba viszonylag későn kapcsolódott be nagyobb számú diákkal, és lemaradásunk a nyugattól ezen a téren rendkívül pontosan meghatározható. A lemaradás más mértékű a német birodalommal vagy éppen az európai

⁸ Legyen szabad itt az olvasót egyelőre három alapvető német egyetemtörténeti bibliográfiához utasítani: *Bibliographie zur Universitätsgeschichte (Verzeichnis der im Gebiet der Bundesrepublik Deutschland 1945–1971 veröffentlichten Literatur)*, Bearb. Edwin STARK, Hrsg. Erich HASSINGER, Freiburg-München, 1973; Thomas PESTER, *Geschichte der Universitäten und Hochschulen im deutschsprachigen Raum von den Anfängen bis 1945*, Jena, 1990; (Auswahlbibliographie der Literatur der Jahre 1945–1986); A régebbi irodalomról: *Bibliographie der deutschen Universitäten*, Bearb. Wilhelm ERMAN und Ewald HORN, Leipzig-Berlin, 1904. (Az 1899-ig megjelent irodalomról.); A témát közép-európai szempontból tárgyaló fontos kiadványokat jelentetett meg az Osztrák Kelet- és Délkelet-Európa Intézet a „Wegennetz europäischen Geistes” két kötetében. I. *Wissenschaftszentren und Geistige Wechselbeziehungen zwischen Mittel- und Südosteuropa vom Ende des 18. Jahrhunderts bis zum ersten Weltkrieg*, Wien, 1983; II. *Universitäten und Studenten. Die Bedeutung studentischer Migrationen in Mittel- und Südosteuropa vom 18. bis zum 20. Jahrhundert*, Hrsg. Richard Georg PLASCHKA, Karlheinz MACK, Wien, 1987.

⁹ J. B. COISSAC, *Les étudiants écossais à l’université de Paris*, *Revue internationale de l’enseignement* 71(1917). Közli: Hilde DE RIDDER-SYMOENS, *Mobilität = Geschichte der Universität in Europa*, Hrsg. Walter RÜEGG, Hilde DE RIDDER-SYMOENS, München, 1993, 276.

¹⁰ Elsősorban Avignonba, Toulouose-ba és Montpellier-be.

¹¹ M. PESET, *Universidades Espanolas y universidades europeas*, *Jus Commune*, 12(1984).

¹² Bordeaux-ban a Collège de Guieime, Párizsban a Collège de Sainte Barbare adott helyet a portugál diákoknak, akiknek ötven alapítványi helyet is biztosítottak a Párizsi Egyetemen.

periféria más országaival szemben. Erre nézve érdekes példát tudunk felhozni. Skóciában összegyűjtötték az első skót, a St. Andrews-i Egyetem alapítása előtt külföldön graduált skót diákok adatait.¹³ Ebben mintegy 1100 személy adata található az 1150 és 1410 közötti évekből. Természetesen közülük nagyon sokan a két angol egyetemen graduáltak, ahol a skótok alkották az egyik akadémiai nemzetet a Borealesnek nevezett „északi” diákokat. A másik akadémiai nemzet az Australesnek nevezett „déli” volt.¹⁴ Ugyanezen idő alatt, tehát 1154 és 1410 között a Magyar Királyságból 1175 külföldi egyetemen történő beiratkozást rögzítettünk. E diákok közül nem tudjuk biztosan, hányan graduáltak, de az látszik, hogy nem lehetett nagy különbség Skócia és Magyarország korabeli peregrinációjának nagyságrendje között. Érdekes feladat lehet a jövőben az egyes európai országok peregrinációjának összehasonlító vizsgálata a különböző történelmi korszakokban.

A kevésbé átfogó egyetemi rendszerrel bíró közép-, kelet-európai kisebb vagy közepes méretű nemzetek számára az egyetemjárás vizsgálata fontos politikai célt is szolgált. A nemzeti értelmiség, a politikai és gazdasági élet, de még a nemzeti művészet vezető rétegének kialakulásában is kikerülhetetlenül fontos szerepet játszottak a külföldi egyetemek. Ezen belül Közép-Európában a német felsőoktatásnak volt döntő hatása nemcsak a Duna táj népeire, de a Balkán egészére, a lengyel és az orosz értelmiségre csakúgy, mint Skandinávia több területére. E területek egy részén vizsgált korszakunkban vagy még alig voltak egyetemek, vagy a felsőoktatás hálózata éppen csak kialakulóban volt, így érhető, hogy a magas szintű tudás megszerzése érdekében sokan választották a korabeli Európa első vonalába tartozó egyetemeit és főiskoláit. Az egyetemjárás szokása a történeti Magyarországon minden korszakban meghaladta az európai átlagot, aminek egyik természetes oka a hazai egyetemi rendszer igen késői kiépülése, de másik oka az a jelentős motiváció, ami nemzetiségtől és felekezettől függetlenül jellemezte e térséget. Ennek következtében igen nagy társadalmi igény, ha úgy tetszik kötelező szokás volt a tudást a legnagyobb európai kulturális központokban megszerezni.

E tudományos és egyetemi kapcsolatok feltárásában térségünkben a leghatározottabb törekvés a lengyel történetírásban tapintható ki. Figyelemre méltó, hogy komoly állami támogatással már az 1988-as bolognai jubileum idején tanulmánykötetet jelentettek meg,¹⁵ majd 1990–91-ben olasz segítséggel imponáló kiállításokat szerveztek, és könyvet adtak ki a lengyel-italiai egyetemi kapcsolatok történetéről.¹⁶ A német-lengyel egyetemi kapcsolatokról, ezen belül is a németországi lengyel peregrinációról is részle-

¹³ Donald Elmslie ROBERTSON WATT, *A Biographical Dictionary of Scottish Graduates to AD 1410*, Oxford, 1977.

¹⁴ Vö. Pearl KIBRE, *The Nations in the Medieval Universities*, Cambridge, Massachusetts, 1948, 161.

¹⁵ *Commentationes Historicae: almae Matri studiorum Bononiensi novem saecula feliciter celebranti ab Universitate Iagellonica Cracoviensi oblatae*, Ed. Stanisław CYNARSKI et al., Warszawa–Krakow, 1988.

¹⁶ A tanulmánykötet és gyönyörűen illusztrált kétnyelvű katalógus: *Natio Polona. Le Università in Italia e in Polonia* (secc. XIII–XX) Mostra documentaria Polska 1990, Krakow–Wrocław–Warszawa–Torun, Italia 1991, Roma–Perugia–Padova–Bologna, Red. Ludwik ŁYSIAK, Perugia, 1990, 300.

tes közlemények jelentek meg,¹⁷ és a kutatások tovább folytatódnak, sőt az egyes németországi lengyel diákkolóniákról is készülnek feldolgozások.¹⁸ A lengyel vizsgálatok számunkra módszertanilag is érdekesek, hiszen nyilvánvalóan nem könnyű a három birodalomhoz tartozó lengyel diákság külföldi egyetemjárását egységes szemléletben vizsgálni. Itt is alapvető kérdésként tehető fel, hogy ki tekinthető a kutatás körébe tartozó peregrinusnak. Érthető, hogy a lengyelek esetében a korabeli államhatárok érdektelenek.

Közép-Európában újabban a román történetírás tesz jelentősebb erőfeszítéseket az újkori román egyetemjárás forrásainak feltárására.¹⁹ Természetesen itt az osztrák és német kapcsolatok mellett kiemelt szerepet játszanak a francia egyetemek is, így a román vizsgálatok földrajzilag tágabb körre terjednek ki.²⁰ A szerb értelmiség kialakulásában hasonlóan jelentős a külföldi, köztük a német egyetemek látogatása, így érthetően növekedett az e témakörben publikált cikkek száma.²¹

¹⁷ A téma legnevesebb lengyel szakértője Witold Molik poznai professzor, akinek „*Polskie Peregrynacje Uniwersyteckie do Niemiec 1871–1914*” című kötete Poznanban, 1989-ben jelent meg 304 oldalon. Németül: *Polnische Studenten an den deutschen Universitäten 1871–1914* = *Studia Historica Slavico-Germanica* XV, 1986(1989) 55–73, Uő, *Die polnischen Studenten und die deutschen Burschenschaften im 19. Jahrhundert* = *Studentische Burschenschaften und bürgerliche Umwälzung (Zum 175. Jahrestag des Wartburgfestes)*, Hrsg. Helmut ASMUS, Halle, 1992 (?), 254–262; Uő, *Assimilation der polnischen Intelligenz im preussischen Teilungsgebiet durch Bildung 1871–1914*, *Archiv für Sozialgeschichte*, 32 (1992), 81–93.

¹⁸ Példaként: Jerzy KOCHANOWSKI, *Die polnische Studentenkolonie in Darmstadt 1894–1914* = Wechselwirkung. Woche der polnischen Kultur und Wissenschaft an der TH Darmstadt, Hrsg. Präsident der Technischen Hochschule, Darmstadt, 1992, 173–205; Witold MOLIK, *Die Polen und die Universität Königsberg in den Jahren 1871 bis 1914* = *Nordost-Archiv*, Neue Folge Band III/2, 1994, 427–446; Lars NILÉHN, Marian PAWLAK, *Studia uniwersyteckiemu odziepy z Prus Królewskich w XVIXVIII w. Das akademische Studium der Jugend aus Königlich Preussen im XVI–XVII Jh.*, Torun, 1988.

¹⁹ *Rumänische Studierende an europäischen Universitäten*, *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, 73(1979/1) 21–40; Stelian MÂNDRUȚ, *Die rumänische Intelligenz und die Wiener Universität 1867–1918. Allgemeine Betrachtungen*, *Revue Roumaine d’Histoire* 1–2(1995) 97–108; Uő, *Studenti din România, Transilvania, și Bucovina la Universitatea tehnică din Viena (1867–1918)*, *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai” Târgu Mureș* 1998, 58–78; Lucian NASTASĂ, *Instituțiile academice și formarea elitelor moderne din spațiul românesc* = Uo., 47–57; Elena SIUPIUR, *Die Intellektuellen aus Rumänien und den Südosteuropäischen Ländern in den deutschen Universitäten (19. Jahrhundert)* Teil I. Universität Bonn, Teil II. Universität Göttingen, *Revue etudes sud-est européennes* 23(1995/1–2) 83–99. és 3–4 (1995), 251–264; Cornel SIGMIREAN, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Cluj, 2000, 807.

²⁰ Lásd: Dan BERINDEI, *Timeri români la Paris înainte de 1848* = *Români și Europa. Istorie, societate, cultură*, I, București, 1991, 71–79; Lucian NASTASĂ, *Le rôle des études à l’étranger dans la carrière des professeur d’université en Roumanie (1864–1944)*, Kézirat, Előadás Krakkóban a „Histoire Sociale de l’Education des Elites en Europa Centrale” című konferencián 1996. április.

²¹ A német kapcsolatokra: Ljubinka TRGOVCEVIC, *Die erste im Ausland ausgebildete Professoren generation der Universität Belgrad* = *Wegenetz europäischen Geistes* II., i. m. 101–113; Uő. *Education of Serbian Intelligentsia at Foreign Universities in the 19th Century* = Kézirat. Előadás Krakkóban az előző jegyzetben említett konferencián.

A görög, cseh, szlovák, orosz és bulgár történészek ugyancsak végeznek kutatásokat, főleg a 19. században külföldön tanult peregrinusaik adatainak feltárására.²² Érdekes, hogy az elmúlt években bekövetkezett európai változások, az új nemzeti államok létrejötte során, a Baltikumtól²³ a Balkánig tovább növelte az ilyen típusú kutatások iránti igényt, hiszen a politikai önállóságukat elért nemzetek egyaránt keresik nemzeti intelligenciájuk kialakulásának forrásait, és a peregrináció e folyamatban mérvadó tényezőnek számít. Figyelemre méltó tény, hogy a messi Távol-Keleten a japánok, akiknek éppen a 19. században alakult ki jelentős kapcsolata az európai tudományossággal, az elmúlt években szintén támogatták az ilyen jellegű kutatásokat. 1865-től kezdve egyre nagyobb számban iratkoztak be japán diákok az európai egyetemekre és főiskolákra, és e hallgatókról a közelmúltban részletes adattár került kiadásra.²⁴ Végezetül érdemes megemlíteni, hogy a skandináv államokban is folynak az egyetemi közötti kapcsolatokra és a német nyelvterület egyetemén tanuló nem kishámú skandináv diákra vonatkozó kutatások.²⁵

²² Zacharias N. TSIRPANLES, *Die Ausbildung der Griechen an europäischen Universitäten und deren Rolle im Universitätsleben des modernen Griechenland (1800–1850)* = Wegenetz I., i. m., 250–272; KAROL ROSENBAUM, *Die Bedeutung der Universität Jena für die der slowakischen nationalen Wiedergeburt* = Wegenetz I., i. m., 380–384; Jaroslav N. Scapov, *Russische Studenten an den westeuropäischen Hochschulen. Zur Bedeutung einer sozialen Erscheinung am Anfang des 20. Jahrhunderts* = Wegenetz I., i. m., 395–412; Michail W. Lomonossow 1711–1756. *Mittler zwischen Ost und West*, Schriften des Hessischen Staatsarchiv Marburg, 6, Marburg, 1990, 128; Cvetana TODOROVA, *Migrationen bulgarischer Studenten an europäischen Universitäten seit der Befreiung Bulgariens von den Türken bis zum Ersten Weltkrieg* = Wegenetz II., i. m., 67–82.

²³ Vaclovas BIRŽIŠKA, *Lietuvos studentai užsienio universitetuose XIV–XVIII amžiais. Student from Lithuania in foreign Universities during XIV–XVIII centuries* = Institute of Lithuanian Studies, Press Chicago, 1987. 1800-ig közli a külföldi egyetemeken tanult litván hallgatók adatait. Az észtek külföldi egyetemjárásával is sokat foglalkozik HAIN TANKLER, *Die Universität Tartu/Dorpat in den Wissenschaftsbeziehungen zwischen Ost und West* = Der Beitrag der Deutschbalten und der städtischen Rußlanddeutschen zur Entwicklung des Russischen Reiches 1850–1917, Hrsg. Boris MEISSNER, Alfred EISFELD, Köln, 1999, 267–279. és ARVO TERING, aki kiadta a Tartui Egyetem anyakönyvét: *Album Academicum der Universität Dorpat (Tartu) 1632–1710*, Tallin, 1984. és ő készíti a teljes baltikumi peregrináció adattárát: ARVO TERING, *Die Matrikel der est-, liv- und kurländischen Studenten 1561–1800*; Lásd még: VELLO HELK, *Baltische Stammbücher und Alben mit Eintragungen aus dem Baltenland vor 1800*, I. Stammbücher baltischer Besitzer aus dem 16. und 17. Jahrhundert; II. Stammbücher baltischer Besitzer aus dem 18. Jahrhundert; III. Stammbücher von Besuchern des Baltikums = Ostdeutsche Familienkunde, 24/7 (1976) 265–273; 329–336; 377–385. VELLO HELK, *Album amicorum. Reisialbumitest ja nendeeestikeelsetest sissekannetest*, Tulimuld 24(1973), 141–150; 205–211; 25(1974) 24–29; *Album amicorum II*, Tulimuld 26(1975), 27–31; *Album amicorum III*, Tulimuld 28(1977), 150–154; *Album amicorum IV*, Tulimuld 24(1978) 140–143; *Album Amicorum V*, Tulimuld 38(1987), 31–32.

²⁴ Michael RAUCK, *Japanese in the German Language and Cultural Area 1865–1914*, Tokyo, 1994, 494.

²⁵ A dán és norvég külföldi egyetemjárás teljes adattárát kiadták 1813-ig: VELLO HELK, *Dansk-Norske Studierejser fra reformationen til enevælden 1536–1660*, Odense, 1987, 448; a második rész: 1661–1813, Odense, 1991, 319. Ennek részadatai: H. FRIIS, *Danske og Norske Studerende i Braunsberg 1578–1694*, és UÖ, *Danske og Norske Studerende i Marburg 1653–1830*, Personalhist(orie) 14/VI (1967), 192–199. Lásd még: VELLO HELK, *Laurentius Nicolai Norvegus S. J. En biografi med bidrag til belysning*

A külföldi magyar egyetemjárással foglalkozó szakirodalom a középkor és a kora újkor tekintetében gazdagnak mondható és kisebb nagyobb kiadványokban közlésre is került a különböző európai egyetemi centrumokban tanuló magyarországi diákság névsora. E névsorok legnagyobb része azonban a külföldön kiadott forrásanyagra támaszkodott, és az adatok közlése általában megakadt a francia forradalom körüli években, vagy csak nagyon ritkán jutott el a 19. század közepéig. A múlt század végén Ábel Jenő szerkesztésében megkezdődött a „*Magyarországi tanulók külföldön*” című sorozat kiadása. E sorozat keretében az első kötetben Mokos Gyula ugyan közölte a jénai magyar diákok névsorát 1882-ig, de később a németországi egyetemek már nem kaptak helyet a rövid életű sorozatban. Az erdélyi szász és a protestáns magyar történetírók is számos közleményt jelentettek meg a svájci, holland és német protestáns egyetemek magyarországi és erdélyi hallgatóiról, de ezen kiadványok is csak ritkán alapultak az eredeti levéltári forrásanyag feltárásán, és általában nem jutottak túl az 1840-es éveken. A klasszikus egyetemek mellett az eddigi kutatások során alig terelődött a figyelem a 19. században egyre jelentősebb német műszaki főiskolákra és a később alakult agrár, illetve közgazdasági, kereskedelmi akadémiákra. Néhány közlemény mutatta be a művészképzés legfőbb németországi helyszíneit. Az elmúlt években megélenkültek a 19–20. századi egyetemjárásra és tudományos kapcsolatokra vonatkozó kutatások. Karády Viktornak a polgári korszakra vonatkozó és széles európai összehasonlításban végzett kutatásai jelentős tényekre hívták fel a figyelmet az 1867–1944 közötti időszakból.²⁶ Mások a német-magyar egyetemi kapcsolatok természettudományi vonatkozásait mutatták be.²⁷

A külföldi magyar egyetemjárás hazai irodalmát ismerve elmondható, hogy bár a 18. század közepéig a források nagyjából feltártak, mégis a különböző közlemények

---

afromerkirkens forsoeg på at genvinde Danmark-Norge i tiden fra reformationen til 1622 (Kirkehistoriske Studier II/22), København, 1966; Vello HELK, *Dänische Romreisen von der Reformation bis zum Absolutismus 1536–1660*, Analecta Romana Instituti Danici, 6(1971), 107–196. A finn szakirodalomból: Timo MYLLYNTAUS, *Nordic Students at the Swiss Federal Institute of Technology 1855–1939*. Kézirat. Előadás Budapesten az „Engineering Education in Comparative Perspective” című szekcióban az ICOHTEC, 96 című konferencián. A norvég kutatásokból: John Peter COLLETT, *Der deutsche Einfluss auf die norwegische Wissenschaft und Universitätsausbildung* = Deutschland – Norwegen. Die lange Geschichte, Hrsg.: Jarle SIMENSEN, Tano Aschehoug, 1999, 56–70; Magne MALMANGER, *Die düsseldorfer Malerschule und ihre norwegischen Künstler* = Uo., 84–92. A svéd és részben finn peregrináció legkomolyabb feldolgozása: Simone GIESE, *Studenten aus Mitternacht. Bildungsideal und peregrinatio academica des schwedischen Adels im Zeichen von Humanismus und Konfessionalisierung* (Contubernium. Beiträge zur Universitäts- und Wissenschaftsgeschichte, 68), Stuttgart, 2009.

²⁶ Karády számos közleménye közül témánk szempontjából rendkívül fontos: Victor KARADY, *Funktionswandel der österreichischen Hochschulen in der Ausbildung der ungarischen Fachintelligenz vor und nach dem ersten Weltkrieg* = Bildungswesen und Sozialstruktur in Mitteleuropa im 19. und 20. Jahrhundert, Hrsg. Victor KARADY, Wolfgang MITTER, Köln-Wien, 1990, 177–207.

²⁷ Vámos Éva, *Német-magyar kapcsolatok a kémiában, az élelmiszeriparban és a vegyiparban II*, Budapest, 1995. A német egyetemi kapcsolatokra vonatkozó rész 13–64; Uő, *Deutsch-ungarische Beziehungen auf dem Gebiet der Chemie der Lebensmittelchemie und der chemischen Industrie* = Technologietransfer und Wissenschaftsaustausch zwischen Ungarn und Deutschland, Hrsg. Holger FISCHER und Ferenc SZABADVÁRY, München, 1995, 211–272.

sokszor már alig elérhető régi vagy éppen külföldi folyóiratokban vagy közleményekben jelentek meg, ezért nagyon hiányzik egy olyan adattár kiadása, amely egybeszerkesztve egységes módon mutatná be a közép- és kora újkori peregrinációról rendelkezésünkre álló információkat.

Ilyen adattár összeállítását Erdély vonatkozásában már elvégezték az ottani magyar kutatók,²⁸ de a történeti Magyarország egészéről hasonló forráskiadvány megjelentetése még várat magára. E munka elkészítésének fontosságára Tonk Sándor kandidátusi értekezésében is felhívta a figyelmet, utalva arra, hogy kizárólag egy régió vizsgálatával nem kaphatunk valódi képet a magyar peregrinációról.²⁹ Ilyen adattár összeállítását sürgette már 1927-ben Lukinich Imre is a magyar egyetemjárásról írt rövid tanulmányában.³⁰ Az ELTE Egyetemi Levéltárában ezért kezdtem meg több mint két évtizede a magyar egyetemjárás kutatását kollégáimmal és tanítványaimmal. Az eltelt időben a mai határok szerint számítva 27 európai ország mintegy 240 felsőoktatási intézményének³¹ könyvtári és levéltári anyagát tekintettük át, egy-egy nagyobb intézményben sokszor több hónapon át kutatva. Jelenleg 1154 és 1850 között 53 700 külföldi egyetemen történt hazai beiratkozást rögzítettünk adatbázisban. A leendő Magyar Értelmiségi Adattár külföldi része tehát már rendelkezésre áll.

A nemzeti felsőoktatás adatai. Nemzetközi és hazai előzmények

Az európai nemzetek történetírása a 19. század első felében figyelt fel saját egyetemeik dokumentumainak fontosságára, és már ekkor megkezdte az egyetemi anyakönyvek közzétételét. Hosszan lehetne sorolni az ilyen forráskiadványokat, de inkább csak il-lusztrációként említem meg, hogy a Wittenbergi Egyetem anyakönyveit már 1841-ben

²⁸ Vö. TONK Sándor, *Erdélyiek egyetemjárása a középkorban (1520-ig)*, Bukarest, 1979, 397; SZABÓ Miklós, TONK Sándor, *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700* (Fontes Rerum Scholasticarum IV), Szeged, 1992, 393; SZABÓ Miklós, SZÖGI László, *Erdélyi peregrinusok. Erdélyi diákok európai egyetemeken 1701–1849*, Marosvásárhely, 1998, 610; SZABÓ Miklós, SZÖGI László, *Az erdélyiek külföldi egyetemjárása a XVIII. században és a XIX. század első felében* = Emlékkönyv Jakó Zsigmond nyolcvanadik születésnapjára, kiadja az Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 1996, 470–483; *Erdélyiek külföldi egyetemjárása 1849–1919 között 1–2*, SZÖGI László, SZABÓ Miklós, SIMON Zsolt, Marosvásárhely, 2014, 523 + 593.

²⁹ TONK Sándor, *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban*, Kandidátusi értekezés, Marosvásárhely, 1993, Kézirat, 10.

³⁰ Lukinich Imre 1927-ben a peregrinációról írt rövid összefoglalását azzal zárta, hogy igen fontos lenne a *Magyarországi tanulók külföldön* c. sorozat folytatása, mert mint írja: „szellemi életünk fejlődéstörténete szempontjából megbecsülhetetlen értékű volna egy ilyen tartalmú rendszeres gyűjtemény”; LUKINICH Imre, *A magyarok egyetemjárása külföldön* = A magyar tudománypolitika alapvetése, szerk. MAGYARY Zoltán, Budapest, 1927, 161.

³¹ Ezek: Németország 87, Ausztria 22, Olaszország 17, Franciaország 15, Lengyelország 12, Anglia 12, Csehország 10, Svájc 9, Hollandia 8, Belgium 5, Ukrajna 5, Szlovákia 5, Románia 4, Skócia 4, Portugália 4, Oroszország 3, Svédország 2, Horvátország 2, Finnország 2, Dánia 1, Észtország 1, Litvánia 1, Szlovénia 1, Szerbia 1, Írország 1, Lettország 1, Norvégia 1.

elkezdték kiadni.³² Prágában 1832-ben kezdtek hozzá a munkához, de sajnos később abbahagyták, s ez óriási hiba volt, mert az egyetem legrégebb matrikulái eltűntek a második világháborúban.³³ Párizsban az 1890-es években sorozatban jelentek meg ilyen kiadványok, amelyeket azóta is folyamatosan adnak ki.³⁴ Érdemes Lipcsét megemlíteni, ahol 1895-től napjainkig három sorozatban az egyetem 1409–1909 közötti valamennyi anyakönyvét közzétették.³⁵ Térségünkől Krakóban immár a második, modern kiadását is elkészítették az egyetemi matrikuláknak,³⁶ míg Bécsben immár 1778-ig jutott el az anyakönyvek kiadása.³⁷ Gyakorlatilag elmondható, hogy a magyar szem-

³² *Album Academiae Vitebergensis*, Ältere Reihe I, 1502–1560, Halle, 1841; II, 1560–1602, Hrsg. Otto HARTWIG, Halle, 1894; III, Indices 1502–1602, bearb. G. NAETEBUS, Hrsg. Karl GERHARD, Halle, 1905; *Album Academiae Vitebergensis*, Jüngere Reihe I, 1602–1660, bearb. Bernhard WEISENBORN, Magdeburg, 1934; II, Registerband 1602–1660, Magdeburg, 1934; III, 1660–1710 und Ortsregister, bearb. Fritz JUNKE, Halle, 1952; VII, 1710–1812 und Ortsregister, bearb. Fritz JUNKE, Halle, 1966.

³³ *Album seu matricula facultatis juridicae universitatis Pragensis ab anno Christi 1372 usque ad annum 1418*, Pragae, 1834; *Liber Decanorum Facultatis Philosophicae Universitatis Pragensis ab anno Christi 1367 usque ad annum 1585*, Pragae, 1832.

³⁴ *Chartularium Universitatis Parisiensis*, ed. Henricus DENIFLE-Aemilius CHATELAIN, I, 1200–1286, Parisiis, 1889; II, 1286–1350, Parisiis, 1891; III, 1350–1394, Parisiis, 1894; IV, 1394–1452, Parisiis, 1897; *Actuarium Chartularii Universitatis Parisiensis. Liber Procuratorum Nationis Anglicae (Alemanniae) in Universitate Parisiensis*, ed. Henricus DENIFLE-Aemilius CHATELAIN, I, 1333–1406, Parisiis, 1894; II, 1406–1466, Parisiis, 1897.

³⁵ *Die Matrikel der Universität Leipzig*, Hrsg. Georg ERLER, I, Die Immatrikulationen von 1409–1559, Leipzig, 1895; II, Promotionen 1409–1559, Leipzig, 1897; III, Register, Leipzig, 1902; *Codex diplomaticus Saxoniae regiae*, Hrsg. Otto POSSE. Hubert ERMISCH, LEIPZIG, 1876; *Die jüngere Matrikel der Universität Leipzig, 1559–1809*, Hrsg. Georg ERLER, I, Die Immatrikulationen v. Wintersemester 1559 bis zum Sommersemester 1634, Leipzig, 1909; II, Die Immatrikulationen vom Wintersemester 1634 bis zum Sommersemester 1709, Leipzig, 1909; III, Die Immatrikulationen vom Wintersemester 1709 bis zum Sommersemester 1809, Leipzig, 1909.

Die Matrikel der Universität Leipzig, Hrsg. Jens BLECHER, Gerald WIEMERS, I, Die Jahre 1809 bis 1832 Weimar, 2006; II, Die Jahre 1832 bis 1863, Weimar, 2007; III, Die Jahre 1863 bis 1876, Weimar, 2008; IV, Die Jahre 1876 bis 1884, Weimar, 2009; V, Die Jahre 1884 bis 1892, Weimar, 2010; VI, Die Jahre 1892 bis 1901, Weimar, 2011; VII, Die Jahre 1901 bis 1909, Weimar, 2012.

³⁶ *Album Studiosorum Universitatis Cracoviensis*, I, 1400–1489, Cracoviae, 1887; II, 1490–1551 ed. Adam CHMIEL, Cracoviae, 1892; III, 1551–1606, Cracoviae, 1904; IV 1607–1642 ed. Georgius ZATHEY, Cracoviae, 1950; V, 1720–1780, ed. Carolus LEWICKI, Cracoviae-Wratislaviae, 1956; *Statuta nec non Liber Promotionum Philosophorum Ordinis in Universitate Studiorum Jagellonica ab anno 1402 ad annum 1849*, ed. Josephus MUCZKOWSKI, Cracoviae, 1849; *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508*, ed. Antoni GAŚIOROWSKI, Tomasz JUREK, Izabela GRZESIKA, I, Tekst; II, Indeksy, Krakow, 2004; *Metryka czyli album Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1509–1551*, ed. Antoni GAŚIOROWSKI, Tomasz JUREK, Izabela SKIERSKA, Ryszarda GREZISKA, Warszawa, 2010.

³⁷ *Die Matrikel der Universität Wien*, I, 1377–1450, Wien, [1954–1956]; II/1, 1451–1518, 1, 2: Register der Personen- und Ortsnamen, bearb. Willy SZAIVERT, Wien, 1967; II/2, 1451–1518, 1, 2: Text; III, 1518,2–1579,1, bearb. Franz GALL, Wien, 1971; IV, 1579,2–1658/59, Wien, 1974; V, 1659/60–1688/89, Wien, 1975; VI, 1689/90–1714/15, bearb. Kurt MÜHLBERGER, WIEN, 1993; VII, 1715/16–1745/46, bearb. Ulrike DENK, Nina KNIELING, Thomas MAISEL, Astrid STEINDL, Wien, 2011; VIII, 1746/47–1777/78, Hrsg. Kurt MÜHLBERGER, bearb. Ulrike DENK, Nina KNIELING, Thomas MAISEL, Astrid STEINDL, Wien, 2014.

pontból fontos német, osztrák, lengyel és olasz egyetemek és akadémiai gimnáziumok anyakönyvei már a második világháború kezdetéig publikálásra kerültek, ezenkívül a 20. század végéig a legtöbb hiányt is pótolták.³⁸

Nézzük meg mi helyzet hazánkban? Magyarországon a királyi akadémia és a különböző felekezeti líceumok adtak ki emlékkönyveket a dualizmus korában, és ezekben esetenként közöltek hallgatói névsorokat is. A Pozsonyi és Kassai Akadémiákról szóló kötetekben névsort nem adtak közre. A Győri Akadémia történeti kötetében 1719-től hiányosan, majd 1776-tól folyamatosan találunk névsort 1806-ig, de csak a neveket. A Nagyváradi Akadémia történetéről szóló kötetben a jogászok névsora található 1788-tól 1888-ig, de itt is csak a nevek és semmilyen más adat. Az evangélikus líceumokról is készültek történeti összefoglalók, névsorokat azonban ezek nem tartalmaznak. A katolikus líceumokról készült kötetekben esetenként találhatunk névsorokat, pl. Egerben, de itt csak a jogászok neveit tették közzé 1767-től 1896-ig. A református kollégiumokról számos munka jelent meg a 19. század végéig, de csak ritkán közöltek névsorokat. A szakfőiskolák névsorainak kiadását is megkezdték, elsősorban Selmezbánya esetében.

A 20. században az erdélyi kutatók nagyon sok kollégium tógatus diákjainak neveit publikálták, immár részletesebb adatokkal, de nem egységesített formában. Magyarországon a Sárospataki Kollégium diáknévsora 1777-ig kiadásra került, a későbbi korszak anyaga viszont nincs feldolgozva. A közelmúltban jelent meg a debreceni és a pápai református kollégiumok adattára, más-más módszer szerint feldolgozva.

Az adatbázis hazai forrástípusai

A legegyszerűbb lehetőség az lenne, ha valamennyi szóba jöhető intézmény eredeti anyakönyvei meglennének, s ezek alapján könnyen elkészíthető lenne a szükséges adatbázis. E feltétel azonban nem áll rendelkezésünkre, hiszen az elmúlt évszázadokban az intézmények jó része jogutód nélkül megszűnt, anyaguk jó esetben valamilyen levéltárba került, a valóságban azonban részben vagy egészben elpusztult, vagy csak hiányosan maradt ránk. Tehát az eredeti beiratkozási anyakönyvek csak kevés esetben vannak meg, így más forrásokat is keresnünk kell. Az úgynevezett klasszifikációs listák, tehát a diákok tanulmányi eredményeit tartalmazó névsorok nagyon értékes adatokat jelentenek, mintegy helyettesítik az immatrikulációkat. Sok esetben, különösen az 1780-as évektől kezdve hasznos források az évenként nyomtatásban megjelent ún. érdemsorozatok, amelyek ugyan csak neveket tartalmaznak, de hiány esetén hézagpótlók lehetnek. Ilyenek a nyomtatott vagy kézírásos oklevelek és bizonyítványok is, amelyekben sok személyes adat található. Egyházi tanintézeteknél jó forrástípus nagyjából az 1760-as évektől kezdve az ugyancsak évenként kiadott kalendáriumok vagy

³⁸ A nagy európai egyetemek matrikula kiadásai már nagyrészt digitálisan is elérhetők az interneten. Lásd: genwiki.genealogy.net/Universitätsmatrikel

sematizmusok sorozata, amelyeket nemcsak a római katolikus, hanem más felekezetek esetében is használhatunk. Az említettekén kívül még számtalan másodlagos forrás is szóba jöhet, amelyek hiánytalan felsorolása szétfeszítené e cikk kereteit. Csak említés szintjén utalok az intézményi diariumok bejegyzéseire, a promóciós jegyzőkönyvekre, az egyetemi promóciókkal kapcsolatban kiadott üdvözlő nyomtatványokra, az intézményekben működő Mária Kongregációk vagy a protestáns diákok által a kollégiumok törvényeit aláíró eredeti névsorokra.

Mindezek említésével csak jelezni szerettem volna, hogy másodlagos forrásokból nem egy esetben olyan intézmények hallgatói névsorát is rekonstruálni tudjuk 80–90%-ban, ahol az eredeti anyakönyvek teljes egészében elpusztultak.

A feldolgozandó intézmények 1850-ig

Az alábbiakban felsoroljuk azokat a tanintézeteket, amelyekben 1850 előtt valamely korszakban felsőfokúnak tekinthető oktatás folyt. Az adatok rovatban szereplő évszámok nem az intézmény működési idejére utalnak, hanem arra a periódusra, amelyből rendelkezünk hiteles korabeli levéltári dokumentumokkal, hallgatói nyilvántartásokkal. A nem sorszámozott intézmények levéltári anyaga elpusztult, vagy jelenleg nincs róla információnk.

1. Egyetemek

Sorszám	Intézmény	Adatok
1.	Nagyszombati Egyetem Jezsuita 1773-ig.	1635–1777
2.	Budai-Pesti Egyetem	1777–1850
3.	Kolozsvári Egyetem Jezsuita 1773-ig.	1773–1784

2. Királyi jogakadémiák

4.	Nagyszombati, Pozsonyi Jogakadémia Nagyszombatban 1777–1784 között, utána Pozsonyban.	1777–1850
5.	Kassai Jogakadémia	1777–1850
6.	Győri, Pécsi, Győri Jogakadémia Pécsett 1785–1802 között, utána újra Győrben.	1777–1850
7.	Nagyváradai Jogakadémia	1780–1850
8.	Kolozsvári Jogakadémia	1784–1848
9.	Nagyszombati Jogakadémia	1844–1850
10.	Zágrábi Jogakadémia	1784–1850

3. Katolikus egyházi felsőoktatási intézmények

11.	Pozsegai Jezsuita Akadémia	1760–1776
12.	Kolozsvári Jezsuita Akadémia	1698–1773
13.	Kassai Jezsuita Akadémia	1657–1777
14.	Budai Jezsuita Akadémia	1713–1777
	Győri Jezsuita Akadémia	
	Zágrábi Jezsuita Akadémia	
16.	Egri Püspöki, Érseki Líceum	1740–1850
17.	Pécsi Püspöki Líceum	1828–1850
18.	Pesti Piarista Bölcsészeti Akadémia	1752–1784
19.	Szegedi Piarista Bölcsészeti Akadémia	1792–1848
20.	Szombathelyi Bölcsészeti Akadémia	1793–1848
21.	Váci Piarista Bölcsészeti Akadémia	1764–1848
22.	Temesvári Püspöki Líceum	1841–1848
23.	Kalocsai Piarista Bölcsészeti Akadémia	1765–1778
24.	Tatai Piarista Bölcsészeti Akadémia	1765–1783
25.	Szenczi Collegium Oeconomicum	1763–1776
26.	Rozsnyói Püspöki Líceum	1806–1848
27.	Váci Theresianum	1767–1784
28.	Nagyszombati Érseki Bölcsészeti Akadémia	1802–1848
29.	Szatmárnémeti Bölcsészeti Akadémia	1804–1848
30.	Diakóvári Bölcsészeti Akadémia	1806–1850

4. Műszaki tanintézetek

31.	Selmecbányai Bányászati és Erdészeti Akadémia	1776–1850
32.	Pesti Institutum Geometricum	1782–1850
33.	Pesti József Ipartanoda	1846–1850
34.	Fiumei Tengerészeti Szakiskola	1822–1848

5. Mezőgazdasági tanintézetek

35.	Keszthelyi Georgikon	1797–1848
36.	Magyaróvári Gazdasági Tanintézet	1818–1850
37.	Pesti Állatorvosi Tanintézet	1787–1850

6. Magánjellegű tanintézetek

38.	Pesti Jogi Szakiskola	1756–1771
39.	Első Magyar Művészeti Akadémia	1847–1850

7. Református egyházi tanintézetek

40.	Sárospataki Ref. Kollégium 1671–1681 Gyulafehérvár, 1681–1687 Sárospatak, 1687–1703 Gönc, majd Kassa	1617–1850
41.	Pápai Ref. Kollégium 1752–1783 Adásztevel	1585–1850
42.	Debreceni Ref. Kollégium	1588–1850
43.	Marosvásárhelyi Ref. Kollégium 1718-tól ide költözött a Gyulafehérvári Kollégium.	1653–1850
44.	Szatmári Ref. Kollégium	1610–1850
	Gyulafehérvári Ref. Kollégium. 1658-ban elpusztult	
45.	Kolozsvári Ref. Kollégium	1668–1850
46.	Nagyenyedi Ref. Kollégium	1662–1850
47.	Szászvárosi Ref. Kollégium	1669–1850
48.	Székelyudvarhelyi Ref. Kollégium	1670–1850
49.	Máramarosszigeti Ref. Kollégium	1682–1850
50.	Kecskeméti Ref. Kollégium	1839–1850
51.	Losonci Ref. Kollégium	1676–1745 1836–1847
52.	Miskolci Ref. Kollégium	1818–1850
53.	Zilahai Ref. Kollégium	1646–1850
54.	Nagykőrösi Ref. Kollégium	1836–1850
55.	Nagybányai Ref. Kollégium.	1633–1782
56.	Hajdúböszörményi Ref. Kollégium	1712–1799
57.	Csurgói Ref. Kollégium	1818–1850
58.	Komáromi Ref. Kollégium	1818–1850
	Nagyvárad Ref. Kollégium 1660-ban megszűnt	

8. Evangélikus egyházi tanintézetek

59.	Soproni Evangélikus Líceum	1789–1850
60.	Pozsonyi Evangélikus Líceum	1714–1850
61.	Selmecbányai Evangélikus Líceum	1826–1850
62.	Lőcsei Evangélikus Líceum	1801–1850
63.	Késmárki Evangélikus Líceum	1803–1850

64.	Eperjesi Evangélikus Kollégium	1731–1850
65.	Mezőberényi, Szarvasi Evangélikus Líceum	1802–1850
66.	Brassói Evangélikus Líceum	1544–1850
67.	Nagyszombeni Evangélikus Líceum	1550–1850

9. Unitárius és ortodox tanintézetek

68.	Kolozsvári Unitárius Kollégium	1626–1850
	Karlócai Ortodox Teológiai Akadémia	
	Aradi Ortodox Teológiai Akadémia	
69.	Nagyszombeni Ortodox Teológiai Akadémia	1848–1850

10. Római és görögkatolikus papnevelő intézetek

70.	Nagyszombati Érseki Szeminárium	1802–1850
71.	Kalocsai Érseki Szeminárium	1761–1850
72.	Egri Püspöki, Érseki Szeminárium	1700–1850
73.	Győri Püspöki Szeminárium	1719–1850
74.	Veszprémi Püspöki Szeminárium	1770–1850
75.	Pécsi Püspöki Szeminárium	1782–1850
76.	Váci Püspöki Szeminárium	1772–1850
77.	Nagyvárad Püspöki Szeminárium	1741–1850
78.	Gyulafehérvári Püspöki Szeminárium	1754–1850
79.	Temesvári Püspöki Szeminárium	1806–1850
80.	Zágrábi Püspöki Szeminárium	1777–1850
81.	Nyitrai Püspöki Szeminárium	1780–1850
82.	Diakóvári Püspöki Szeminárium	1806–1850
83.	Szepeshelyi Püspöki Szeminárium	1815–1850
84.	Besztercebányai Püspöki Szeminárium	1807–1850
85.	Rozsnyói Püspöki Szeminárium	1814–1850
86.	Szombathelyi Püspöki Szeminárium	1790–1850
87.	Székesfehérvári Püspöki Szeminárium	1802–1850
88.	Kassai Püspöki Szeminárium	1804–1850
89.	Szatmárnémeti Püspöki Szeminárium	1804–1850
90.	Zengg-Modrusi Püspöki Szeminárium	1828–1850
91.	Balázsfalvi Görögkatolikus Szeminárium	1806–1850
92.	Ungvári Görögkatolikus Szeminárium	1778–1850
93.	Pozsonyi Generális Szeminárium	1784–1802

11. Szerzetesrendi tanintézetek

	<i>Bazilita rend bölcsészeti és teológiai képzése</i>	
	<i>Boszniai ferences rend bölcsészeti és teológiai képzése</i>	
	Bulgarita ferences rend bölcsészeti és teológiai képzése	
94.	Csornai premontrei rend bölcsészeti és teológiai képzése	1802–1850
95.	Domonkos rend bölcsészeti és teológiai képzése	1704–1784 (1850)
96.	Irgalmas rend bölcsészeti, teológiai és orvosi képzése	–1850
97.	Jászói premontrei rend bölcsészeti és teológiai képzése	1802–1850
98.	Kapisztránus ferences rend bölcsészeti és teológiai képzése	1757–1850
99.	Kapucinus rend bölcsészeti és teológiai képzése	–1850
100.	Ladislaita ferences rend bölcsészeti és teológiai képzése	1655–1850
101.	Mariánus ferences rend bölcsészeti és teológiai képzése	–1850
102.	Minorita rend bölcsészeti és teológiai képzése	–1850
103.	Pálos rend bölcsészeti és teológiai képzése	–1786
104.	Pannonhalmi bencés rend bölcsészeti és teológiai képzése	1802–1850
105.	Piarista rend bölcsészeti és teológiai képzése	1716–1850
106.	Stefanita ferences rend bölcsészeti és teológiai képzése	1729–1850
107.	Szalvatoriánus ferences rend bölcsészeti és teológiai képzése	–1850
108.	Zirci cisztercita rend bölcsészeti és teológiai képzése	1802–1850

E hosszú névsorhoz néhány megjegyzést kell tennem, hogy az olvasó pontosan értse a felsorolást. Először is az azonos városban működő intézeteket, néha többször kellett megemlíteni, mert egyes korszakokban teljesen más volt a szerepük, a jogállásuk és a felépítésük. Így teszünk különbséget a Kolozsvári Jezsuita Akadémia, az Állami Egyetem és az ottani Királyi Líceum vagy Jogakadémia között. Négy kisebb intézmény esetében kivételt tettünk előzetes feltételünk alól. A József Ipartanoda, az Állatorvosi Intézet, az Első Magyar Művészeti Akadémia és a Fiumei Tengerészeti Szakiskola esetében 1850 előtt nem volt feltétel a középiskolai végzettség, de mivel speciális szakoktatásról van szó esetükben, úgy éreztük érdemes a figyelemre ezek hallgatóinak összetétele. Nehéz kérdés a református kollégiumok adatbázisának elkészítése, mivel még a kutatók között sincs teljes egyetértés abban, hogy e kollégiumoknál mikor mi számított felsőoktatásnak. Jelenleg azt a megoldást választottuk, hogy a tógatus diákokat, vagyis azokat, akik aláírták az adott kollégium törvényeinek betartását, tekintjük felsőfokú hallgatóknak. E kérdésről a későbbiekben még szakmai megbeszéléseket kívánunk tartani. Ezzel a megoldással nagyon megnőtt az adatbázisba bekerülő református kollégiumok száma, ami esetenként csak néhány, más esetekben viszont óriási számú hallgatót jelent. Olyan intézmények, mint pl. a csurgói vagy a komáromi református kollégium azért szerepel-

nek a névsorban, mert a 19. század első felében logikai osztályt is fenntartottak, tehát néhányan a korabeli bölcsészeti tanfolyam első évfolyamát itt végezheték. A hajdúböszörményi református iskola esetében csak jelezni akartuk, hogy megvan az intézmény 18. századi forrása az iskolai törvények aláírásáról, és a továbbiakban kell tisztázni, hogy a végzős osztályok itt milyen oktatási szintnek számítanak.

A felsorolt 117 intézmény közül 9 esetben nem tudunk fennmaradt anyagról, ezeket csak megemlítettük, de ténylegesen csak 108 intézménnyel számolunk. Ezek közül is 15 szerzetesrendi felsőoktatási intézmény, amelyeknek adatbázisát később szándékunk elkészíteni, de a munka első fázisában ettől el kellett tekintenünk. Ennek oka az, hogy 1850 előtt a szerzetesek képzése teljesen eltért más képzési formáktól. Gyakorlatilag évenként, esetleg szemeszterenként más-más rendházban végezték tanulmányait, így a feldolgozásnál esetükben más módszertant kell majd alkalmazni. A munka jelenlegi fázisában tehát 93 tanintézet adatbázisát készítjük el a kezdetektől 1850-ig. A 93 tanintézet székhelye közül 38 intézmény (40,5%) található a mai Magyarországon, 25 intézmény (27%) Romániában, 22 intézmény (23,5%) Szlovákiában, 7 intézmény (7,5%) Horvátországban és 1 intézmény (1%) Ukrajnában.

A fentiekből következik, hogy elsőként körbejárva a Kárpát-medencét a legkülönbözőbb levéltárakban és könyvtárakban meg kellett találnunk az adott intézmény fennmaradt levéltári és egyéb forrásait. Szerencsére napjainkban már viszonylag könnyen lehet kutatni a szomszédos országok levéltáraiban, és valóban esetenként sok segítséget kaptunk a szomszéd országok archívumaiban dolgozó kollégáktól. A feltárt anyagokról digitális felvételeket készítettünk, és ezután kezdődhetett meg az egyes adatbázisok elkészítése. Ugyanakkor még ma is előfordul, hogy a már feldolgozott intézetekhez új források kerülnek elő, s ezekkel ki kell egészíteni a meglévő adatbázisokat.

A tanulmányi adatbázis szerkezete

Az alábbiakban röviden mutatom be az adattár szerkesztésének alapelveit. Lényeges tudnivaló, hogy a készülő adatbázis tudatosan nem felel meg a forráskiadványok összeállításánál alkalmazott klasszikus szabályoknak. Egy számítógépes adattár minden esetben többletinformációval hozzáadott értékkel rendelkezik a forráskiadáshoz képest. Ennek oka, hogy az egységes feldolgozás következtében olyan lekérdezésekre nyújt lehetőséget, amelyhez sohasem juthatunk el az egyszerű, de természetesen más szempontból nagyon hasznos forráskiadványok alapján. A rendkívül eltérő egyetemi forrásanyagok felhasználásánál arra törekedtünk, hogy lehetőség szerint valamennyi hallgatóról azonos típusú adatokat, azonos formában közöljünk. A források különbözősége azonban ezt nem mindig tette lehetővé, így bizonyos adatoknál eltekintettünk a betűhű közléstől, mert ez az adattár áttekinthetőségét rendkívüli mértékben zavarta volna. Anyaggyűjtésünk során a következő adatokat kívántuk összegyűjteni az egyes hallgatókról:

1. A családnév és az utónév, a különböző névvariációk feltüntetésével, eredeti betűhű formában. Itt jegyezzük meg, hogy az azonos, de különböző formában írt családneveket az első névvariációnál egységesítjük, miközben az eredeti névformát is feltüntetjük.
2. A nemesi előnév vagy egyéb, a nem családnévhez tartozó, de a névnél feltüntetett adat.
3. A hallgató életkora, illetve születési időpontja, lehetőség szerint napra pontosan.
4. A vallás, ha ezt bejegyezték, egységesített formában.
5. A hallgató társadalmi állására vonatkozó adat egységesített formában.
6. A hallgató nemzetiségére, illetve származására vonatkozó adat egységesített formában.
7. A katolikusok esetében a szerzetesrend neve, melynek tagja, és annak az egyházmegegyének megnevezése, ahonnan a hallgató az egyetemre érkezett.
8. A születési hely, illetve a származási hely, a matrikulába beírt formában. A település nevét megadjuk az 1913-ban használatos hivatalos nevéen, valamint, ha a szomszédos országok egyikében található, akkor ottani mai hivatalos nevét is. Ha a család lakóhelye eltért a hallgató születési helyétől, akkor erre a megjegyzés rovatban utaltunk.
9. A települést magában foglaló korabeli közigazgatási egység kódszáma, és annak az országnak a jele, ahol ma található. Pl. megye, szabad kerület, határőrezred stb.
10. A szülő(k) vagy gyám(ok) nevének megjelölése az eredeti nyelven.
11. Az apa vagy gyám foglalkozásának megnevezése, ha van ilyen adat. A hasonló foglalkozásneveket egységesítjük.
12. Egyes foglalkozáscsoportok kódszámának megadása.
13. A beiratkozás ideje, az első látogatott tanév (esetleg hónap és nap) megjelölésével. Ezután valamennyi látogatott tanévet egyenként közlünk.
14. A fakultás(ok) és évfolyamok megjelölése, amelyekre a hallgató beiratkozott.
15. A későbbi külföldi egyetemi tanulmányok helyszínének és idejének megnevezése, ha erre van adat.
16. A hazai egyéb főiskolai vagy egyetemi tanulmányok helyének és idejének megjelölése, ha erre van adat.
17. A hazai előző középiskolai tanulmányok helyének megjelölése, ha erre van adat.
18. Az esetleges elnyert ösztöndíjak megjelölése.
19. A forrás(ok) megjelölése, ahonnan az adatokat vettük.
20. A megjegyzés rovatban közlünk minden olyan egyéb adatot, amelyeket nem tudtunk a többiben elhelyezni, valamint saját kiegészítő információinkat.

Az adatbázisban a felsorolt 20 adat közül természetesen csak annyit tudunk megadni, amennyi a forrásanyagból kideríthető volt.

A projekt jelenlegi állása

Mint korábban említettem, a külföldi tanulás adatai már rendelkezésre állnak. A hazai forrásanyagot 1850-ig összegyűjtöttük, néhány kiegészítő külföldi levéltári forrás fényképezése van még hátra. Az említett 93 intézmény közül 70-nek már elkészült az adatbázisa, további 23 pedig készítés alatt vagy előtt áll. Jelenleg a 70 különálló adatbázisban mintegy **200 ezer** beiratkozás adatait jegyeztük fel. Várhatóan további 50–60 ezer immatrikuláció adatát kell még rögzítenünk. A külföldi adatokkal együtt tehát 1850-ig mintegy 300–325 ezer magyarországi diák felsőfokú tanulmányairól rendelkezünk majd adatokkal. A munka méretéről és nehézségeiről szabadjon csak annyit megjegyezni, hogy a Nagyszombati Egyetem elpusztult hallgatói adattárának pótlását már közel egy évtizede végezzük – természetesen nem folyamatosan –, de szerencsére az újabban előkerülő források miatt még ma sem tekinthetjük befejezettnek. Egy-egy királyi jogakadémia adatbázisának elkészítése pedig minimum egy szakember egy évi folyamatos munkáját igényli. Az adatbevitel befejezése után még óriási és hosszú munka lesz a különálló adatbázisok egységesítése és összevonása, majd interneten való közzététele. Ehhez már a jelenleg működő kutatócsoporton túlmutató anyagi és informatikai támogatásra lesz szükség.

A feldolgozandó intézmények 1850 és 1919 között

A kutatás második fázisát rövidebben kívánom bemutatni. Ebben a korszakban az alábbi intézmények működtek Magyarországon, már nem számítva ide az oktatásügyében a magyartól függetlenedő Horvátországot. Az időhatár a táblázatban az intézmény fennállásának idejét jelenti.

1. Állami tanintézetek

Sorszám	Intézmény	Időhatár
1.	Budapesti Kir. Magyar Tudományegyetem	1850–1919
2.	Kolozsvári Kir. Magyar Ferenc József Tudományegyetem	1872–1919
3.	Debreceni Kir. Magyar Tudományegyetem	1914–1919
4.	Pozsonyi Kir. Magyar Erzsébet Tudományegyetem	1914–1919
5.	Pozsonyi Jogakadémia	1850–1914
6.	Kassai Jogakadémia	1850–1919
7.	Győri Jogakadémia	1867–1892
8.	Nagyváradai Jogakadémia	1850–1919
9.	Kolozsvári Jogakadémia	1863–1872

10.	Nagyszebeni Jogakadémia	1850–1887
11.	Selmecbányai M. Kir. Bányászati és Erdészeti Főiskola	1850–1918
12.	Pesti Joseph Industrieschule, Kir. József Műegyetem	1850–1919
13.	Keszthelyi Gazdasági Tanintézet, Akadémia	1865–1919
14.	Magyaróvári Gazdasági Akadémia, Főiskola	1850–1919
15.	Debreceni Gazdasági Tanintézet, Akadémia	1868–1918
16.	Kolozsvári Gazdasági Tanintézet, Akadémia	1869–1919
17.	Kassai Gazdasági Tanintézet, Akadémia	1875–1919
18.	Kertészeti Tanintézet	1876–1919
19.	Pesti Állatorvosi Tanintézet, Akadémia, Főiskola	1850–1919
20.	Fiumei Tengerészeti Tanintézet, Akadémia	1852–1918
21.	Fiumei Kiviteli Akadémia	1912–1918
22.	Budapesti Kereskedelmi Akadémia	1900–1919
23.	Kolozsvári Kereskedelmi Akadémia	1900–1919
23.	Keleti Kereskedelmi Tanfolyam, Akadémia	1891–1920
24.	Országos Színész Iskola, Színművészeti Akadémia	1865–1919
25.	Tornatanárképző Tanintézet	1868–1919
26.	Mintarajztanoda, Képzőművészeti Főiskola	1871–1919
27.	Zeneművészeti Akadémia	1875–1919
28.	Iparművészeti Iskola, Akadémia	1880–1919
29.	Gyógypedagógiai Tanfolyam	1900–1919
30.	Ludovika Katonai Akadémia	1872–1919

2. Római katolikus egyházi felsőoktatási tanintézetek

1.	Egri Érseki Joglíceum	1861–1919
2.	Pécsi Püspöki Joglíceum	1865–1919
3.	Temesvári Püspöki Szeminárium, Teológia	1850–1919
4.	Szatmárnémeti Püspöki Szeminárium, Teológia	1850–1919
5.	Nagyvárad Püspöki Szeminárium, Teológia	1850–1919
6.	Gyulafehérvári Püspöki Szeminárium, Teológia	1850–1919
7.	Nyitrai Püspöki Szeminárium Teológia	1850–1919
8.	Besztercebányai Püspöki Szeminárium, Teológia	1850–1919
9.	Szepeshelyi Püspöki Szeminárium, Teológia	1850–1919
10.	Kassai Püspöki Szeminárium, Teológia	1850–1919

11.	Rozsnyói Püspöki Szeminárium, Teológia	1850–1919
12.	Esztergomi Érseki Szeminárium, Teológia	1850–1919
13.	Kalocsai Érseki Szeminárium, Teológia	1850–1919
14.	Egri Érseki Szeminárium Teológia	1850–1919
15.	Veszprémi Püspöki Szeminárium Teológia	1850–1919
16.	Váci Püspöki Szeminárium, Teológia	1850–1919
17.	Győri Püspöki Szeminárium, Teológia	1850–1919
18.	Pécsi Püspöki Szeminárium, Teológia	1850–1919
19.	Szombathelyi Püspöki Szeminárium, Teológia	1850–1919
20.	Székesfehérvári Püspöki Szeminárium, Teológia	1850–1919

3. Protestáns és egyéb egyházi tanintézetek

1.	Sárospataki Ref. Kollégium, Jog 1861	1850–1919
2.	Pápai Ref. Kollégium, Jog 1865	1850–1919
3.	Debreceni Ref. Kollégium, Jog 1864, Bölcsészet 1908	1850–1914
4.	Kolozsvári Ref. Kollégium	1850–1919
5.	Máramaroszigeti Ref. Kollégium, Jog 1869	1850–1920
6.	Nagyenyedi Ref. Kollégium	1850–1919
7.	Kecskeméti Ref. Kollégium, Jog 1864	1850–1919
8.	Eperjesi Evangélikus Jogakadémia	1863–1919
9.	Soproni Evangélikus Líceum	1850–1919
10.	Pozsonyi Evangélikus Líceum	1850–1919
11.	Kolozsvári Unitárius Kollégium	1850–1919
12.	Nagyszebeni Ortodox Teológiai Akadémia	1850–1919
13.	Országos Rabbiképző Intézet	1877–1919
14.	Balázsfalvi Görögkatolikus Püspöki, Érseki Szeminárium	1850–1919
15.	Nagyváradai Görögkatolikus Püspöki Szeminárium	1850–1918
16.	Szamosújvári Görögkatolikus Püspöki Szeminárium	1858–1918
17.	Lugosi Görögkatolikus Püspöki Szeminárium	1858–1918
18.	Eperjesi Görögkatolikus Püspöki Szeminárium	1880–1919
19.	Ungvári Görögkatolikus Püspöki Szeminárium	1850–1919

4. Szerzetesrendi felsőoktatási tanintézetek

1.	Csornai premontrei prépostság teológiai képzése	1850–1919
2.	Domonkos rend teológiai képzése	1850–1919
3.	Irgalmas rend teológiai és orvosi képzése	1850–1919
4.	Jászói premontrei prépostság teológiai képzése	1850–1919
5.	Kapisztránus ferences rend teológiai képzése	1850–1919
6.	Kapucinus rend teológiai képzése	1850–1919
7.	Mariánus ferences rend teológiai képzése	1850–1919
8.	Minorita rend teológiai képzése	1850–1919
9.	Pannonhalmi bencés rend teológiai képzése	1850–1919
10.	Piarista rend teológiai képzése	1850–1919
11.	Stefanita ferences rend teológiai képzése	1850–1919
12.	Szalvatoriánus ferences rend teológiai képzése	1850–1895
13.	Zirci cisztercita rend teológiai képzése	1850–1919

A vizsgált korszakban, mint látható összesen 82 felsőoktatást folytató intézmény működött Magyarországon, ebből 13 szerzetesrendi intézmény. Ezeket leszámítva a maradék 69 közül 35 a mai Magyarország területén (50%), 19 a mai Romániában (27,5%), 13 a mai Szlovákiában (19%), 2 Fiume városában, 1 pedig Ungváron, a mai Ukrajnában. E korszakban a Budapesti Egyetemet kivéve már nem a források hiányával, hanem bőségével kell számolnunk, ami azt jelenti, hogy e korszak teljes adatbázisának elkészítése még nagyon sok időt és munkát fog igényelni, de hasznossága aligha vonható kétségbe. Jelenleg már rendelkezünk a korszak külföldi egyetemjárásának a lehetőségekhez képest teljesnek tekinthető adatbázisával. Ez jelenleg 47 158 beiratkozás tanulmányi adatait jelenti. Itt jegyzem meg, hogy a 19–20. század esetében a külföldi peregrináció 100%-os feltárását lehetetlen elvárni, hiszen ekkor már sok országban lehetnek olyan egyetemek, ahol csupán néhány magyar fordult meg, de teljes levéltári anyagukat áttekinteni képtelenség. Különösen igaz ez Franciaországra, ahol az 1890-es évek előttről gyakorlatilag nem maradtak meg használható dokumentumok.

A korszak hazai intézményei forrásainak feltárása megkezdődött, és jelenleg 13 intézmény mintegy 70 ezer beiratkozását rögzítettük adatbázisokban. Ez azonban töredéke a várható nagyságrendnek, amelyet megbecsülni is alig lehet, de bizonyonnyal sok százezer lesz. Ezt a munkát csak az első fázis teljes befejezése után kívánjuk folytatni.

Bízunk abban, hogy a Repertorium Academicum Hungariae adatbázis néhány éven belül nagy hasznára lesz nem csak a történészeknek, de minden olyan magyar és külföldi állampolgárnak, akik érdeklődnek a tudománytörténet, a művelődéstörténet, a családtörténet, a helytörténet és még számtalan más diszciplína részletei iránt.